

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ПОЛАЦКІ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫ
МУЗЕЙ-ЗАПАВЕДНІК

ПОЛАЦКІ МУЗЕЙНЫ
ШТОЎОФНІК

2011

Полацк 2012

УДК 069(476.5)+97(476.5)(082)+574

ББК 79.1(4Bei)

П49

Друкуецца па рашэнні
навукова-метадычнай рады НПГКМЗ

Укладальнікі:

Т.А. Джумантаева,

намеснік дырэктара па навуковай рабоце

І.П. Воднева,

загадчык Краязнаўчага музея

С.В. Нікалаева

вядучы навуковы супрацоўнік Прыродна-экалагічнага музея

ПЗ5 Полацкі музейны штогоднік: (зборнік навуковых артыкулаў за 2011 г.) / уклад. Т.А. Джумантаева, І.П. Воднева, С.В. Нікалаева. — Полацк: НПГКМЗ, 2012. — 468 с.: іл.

Асаблівасці мовы і арфаграфіі аўтараў захаваны.

ББК 79.1(4Bei)+63.3(4Bei)+28.08(4Bei)

Бараненка В.В.

Полацкая абнаўленчая кафедра ў 1926–1933 гг.

Гісторыя Рускай Праваслаўнай Царквы ў XX стагоддзі ўяўляе сабою апісанне трагічных падзей ганенняў і пакут Царквы. Следствам чаго было ўзнікненне шматлікіх расколаў і настрояў, якія з'явіліся вынікам дзейнасці савецкай улады па разбурэнні Царквы. Адным з самых значных і цяжкіх па сваіх наступствах для царкоўнага жыцця першай паловы XX стагоддзя быў абнаўленчы раскол, які атрымаў свой пачатак у 1922 годзе і праіснаваў да сярэдзіны XX стагоддзя. Адначасова з кананічнымі царкоўнымі структурамі былі заснаваны абнаўленчыя епархіі, якія ў хуткім часе ўвайшлі ў Беларускаю аўтаномную мітраполію. Не выключэннем стала і Полацка-Віцебская епархія.

Як казалася раней, рух, атрымаўшы свой пачатак з 1922 г. на тэрыторыі Віцебскай абнаўленчай епархіі, да сярэдзіны 1920-х гг. стаў змяншацца. Прычынай гэтага было шмат фактараў:

1) немалаважную ролю ў паслабленні абнаўленчага руху адыгралі веруючыя; яны адмоўна аднесліся да ўсіх рэформаў абнаўленцаў, што выклікала цяжкае матэрыяльнае становішча абнаўленчых святароў і знікненне абнаўленчага руху ў цэлым;

2) ціханаўцы, карыстаючыся сувязямі і асабістымі кантактамі, вялі працу па прыцягненні сапернікаў на свой бок; акрамя рассылкі лістоў, у якіх распаўсюджваліся чуткі аб масавым пераходзе з абнаўленчства, ціханаўцы таксама рабілі спробы па выкрыванні абнаўленцаў, называючы апошніх «без благодарнымі» і «некананічэскімі»;

3) абнаўленцы на чале з епіскапам Гаўрыілам Свідэрскім былі безыніцыятыўныя, карыслівыя, імкнуліся толькі атрымаць плату за выкарыстанне рэлігійных абрадаў і адлічэнні са сродкаў епархіяльнага ўпраўлення;

4) прычына спаду абнаўленчага руху, як лічыў Беларускі абнаўленчы сабор, была ў раз'яднанасці царкоўных абшчын.

У выніку было прынята рашэнне аб скліканні з'езда духавенства і веруючых Полацкай акругі і Себежскага павета ў горадзе Полацку 21 снежня 1926 г.

На з'ездзе, які адбыўся, было вырашана для Полацкай грамадзянскай акругі і Себежскага павета адкрыць праваслаўную епархію, зыходзячы з той акалічнасці, што ў Полацку і ў яго ваколіцах існуюць у значнай колькасці прадстаўнікі розных веравызнанняў, сект і толкаў, таму ў горадзе Полацку патрэбен вучоны Архіпастар, які можа ўсялякаму дапытліваму даць адказ пра сваё спадзяванне. Таксама было створана часовае епархіяльнае ўпраўленне, у склад якога абралі старшынёй протаіерэя а. Васіля Капацкага, таварыша старшыні а. Сергія Лазур'еўскага і кандыдатамі да іх святароў а. Рыгора Пакроўскага і а. Феадора Савіцкага ад духавенства акруг. Членамі епархіяльнага ўпраўлення ад веруючых – Ніканора Сцяпанавіча Гарніцкага і Васіля Паўлавіча Лявіцкага, кандыдатамі да іх – Макара Аляксеевіча Каралькова і Еўфрасінню Давыдаўну Вандаловіч [3, с. 4].

Усе вышэйназваныя асобы былі абраны аднагалосна, акрамя В.П. Лявіцкага, абранага пры адным голасе супраць і адсутнасці ўстрымаўшыхся [3, с. 4 адв.]. Міран з правінцыі было толькі 8 чалавек, 5 святароў, 2 благачынныя ад 10 акруг і 2 дыяканы [8, с. 174].

Упраўленне новай епархіяй часова было пакінута за віцебскім абнаўленчым архірэем Аляксандрам Шчарбаковым. Актывізаваўся абнаўленчы рух: пачаліся захопы праваслаўных храмаў. Так, акрамя Мікалаеўскага і Сафійскага сабораў, абнаўленцы завалодалі саборнай царквой Спаскага манастыра і царквой мястэчка Струні, якая размяшчалася непадалёк ад горада [8, с. 174].

Аднак сітуацыя ў цэлым па епархіі складвалася неадназначна. У другім кафедральным горадзе Полацкай епархіі, Себежы, падзеі адбываліся інакш. Уся Себежская акруга падтрымала дэкларацыю мітрапаліта Сергія (Старагародскага) і належала да юрысдыкцыі патрыяршай Царквы. Сітуацыя, якая склалася, недазволіла абнаўленцам замацавацца ў акрузе [8, с. 174].

Даючы характарыстыку становішчу, якое склалася пасля абвяшчэння новай епархіі, упаўнаважаны ад абнаўленцаў зазначаў, што з себежскага павета толькі чатыры прыходы прызналі абнаўленчаства, астатнія – ціханаўскія [3, с. 29 адв.].

Ужніўні 1927 года на полацкую абнаўленчую кафедру быў назначаны архіепіскап Мсціслаўскі Сергій Дабрамыслаў. На гэты момант Полацкая абнаўленчая епархія налічвала ў сваіх межах 72 царквы і 65 святароў [4, с. 1]. Стан большасці храмаў жадаў быць лепшым. Так, будынак Мікалаеўскага кафедральнага сабора, грандыёзны па сваіх памерах, быў запушчаны; саборная абшчына – бедная і малаколькасная, таму правесці неабходны рамонт сваімі сіламі не мела магчымасці.

Знаходжанне Сергія Дабрамыслава на полацкай кафедры было нядоўгім. За гэты перыяд становішча абнаўленцаў пагоршылася: за адзін год колькасць абнаўленчых царкваў паменшылася да 66. У выніку вялікіх дзяржаўных падаткаў і беднасці абнаўленчых абшчын, 60 % з якіх не выплаціла ўзносаў яшчэ за 1927 г. [8, с. 176].

У такіх складаных умовах на полацкую кафедру быў прызначаны Ніл Ушакоў. У Полацк ён прыбыў 12 лістапада 1928 года. У хуткім часе паміж епіскапам Нілам і прадстаўнікамі мясцовага духавенства адбыўся канфлікт. Так, у сваім даносе Беларускаму сіноду епіскап адзначаў: «Капецкий (настоятель Мікалаеўскага кафедральнага сабора – аўт.) имел неосторожность выявить свою склонность к рублю... Получилось так, что для духовенства все и еще община их кормила. Я не вытерпел и разнес всех по-военному. После этого он стал шелковым, да и другие бати присмерели, когда увидели, что не на тихого напали. Я матку-правду в глаза луплю» [5, с. 22].

Праз месяц на епархіяльным з’ездзе 22 студзеня 1929 г. Ніл Ушакоў закрануў актуальныя пытанні царкоўнага жыцця. Аднак чакаемага выніку не адбылося. Царкоўны ўплыў на жыццё народа слабеў, прыналежнасць да царквы ў шматлікіх выпадках рабілася калі не прытворнай, то фармальнай, паказной. Гублялася духоўнае яднанне мясцовага духавенства. «Кончилось заседание, и вижу, что наша собранность напоминает басню Крылова «Лебедь, рак и щука». Поэтому решает только один епископ. С деньгами дело еще хуже. Правда, священники очень бедны или же умеют ловко притворяться. Но главная вина за прошлое духовенством возлагается на Синод. Так, например, протоиерей Покровский говорил, что Синод может и подождать, так как слишком много пропало его денег. Он посылал на «Белорусский вестник», газету не получил, посылал на 10 календарей, прислали 1, и тот московского издания, посылал на пасхальную кассу – где она? [5, с. 22].

У 1929 годзе дзяржаўная палітыка ў дачыненні да абнаўленчаскага расколу змянілася. У першую чаргу гэта выявілася ў закрыцці храмаў, не зважаючы, да якой царкоўнай плыні яны належалі.

Сакратарыят ЦК КП(б)Б указваў Полацкаму, Магілёўскаму і Бабруйскаму акружным камітэтам аб недапушчальнасці нядбайных адносін да антырэлігійнай працы (на працягу 1928 г. не разглядалася ніводнага сталага пытання аб антырэлігійнай працы) [2, с. 16].

У выніку пачатку калектывізацыі ўзмацніўся кантроль з боку Аб'яднанага дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення за ўсімі працэсамі, звязанымі з рэлігійным жыццём грамадства. З мэтай дыскрэдытацыі царквы органы дзяржаўнай бяспекі праводзілі адпаведныя мерапрыемствы. Для гэтага яны ініцыявалі адмову асобных святароў ад сану, пераводзілі святароў, якія карысталіся аўтарытэтам, у другасныя прыходы, да непакорлівых ужываліся такія формы ўздзеяння, як арышт і ссылка, якія ажыццяўляліся без уліку сану і ўзросту. Такі лёс напаткаў і Пашына Васіля Дзмітрыевіча, які служыў другім святаром у саборы Раства Хрыстова ў Себежы, выкладаў Закон Божы ў Себежскім гарадскім 4-класным вучылішчы. Арыштаваны 25 лістапада 1929 г. з шэрагам іншых святароў епархіі за «антысавецкую агітацыю» і асуджаны да 5 гадоў канцлагера, пасля чаго яго далейшы лёс невядомы [1, с. 155].

Пасля таго, як Аляксандр Шчарбакоў пакідае віцебскую кафедру і пераязджае ў Маскву, на яго месца ў снежні 1929 г. назначаюць Ніла. Вакантнае месца займае бабруйскі епіскап Іаан Глыбоўскі. Прыбыў ён у Полацк 11 лютага 1930 г. Аднак праз два тыдні яго арыштоўваюць за няплату за Мікалаеўскі сабор і прыгаворваюць да аднаго году турэмнага зняволення. Беларускі Сінод вырашае назначыць на полацкую кафедру вікарнага епіскапа. Ім стаў настояцель протаіерэй Васіль Пакроўскі.

На тэрыторыі Полацкай епархіі, як і на ўсёй тэрыторыі Беларусі, праводзілася кампанія пазачыненні храмаў. Дзеючых абнаўленчых храмаў засталася 47, прычым 17 цэркваў было закрыта, 6 святароў адракліся ад сану. У маі 1930 г. Мікалаеўскі сабор у Полацку быў закрыты ўладамі. Архірэйскае кафедра перамясцілася ў Свята-Духаў храм [8, с. 178].

У пачатку студзеня 1931 г. у Полацк са зняволення вяртаецца епіскап Іаан Глыбоўскі. На гэты час у Полацкай епархіі налічвалася «46 цэркваў, пры 29 меліся святары, пры астатніх вакансіі. Гэтыя апошнія рэдка абслугоўваліся святарамі суседніх цэркваў. Дабрабыт цэркваў быў няважны, начынне беднае, сродкаў на пагашэнне страхоўкі

будынкаў і іншых падаткаў і на непасільную дапамогу духавенству не хапала. Некаторыя храмы састарэлі і патрабавалі неадкладнага рамонту. Вернікі ў большасці ўстрымліваліся ад рамонту, будучы самі абцяжараны іншымі патрэбамі» [6, с. 37]. Прафесіяналізм святароў таксама жадаў быць лепшым. Епіскап Полацкі і Лепельскі Іаан Глыбоўскі ў рапарце Беларускаму Свяшчэннаму Сіноду паведамляў: «Их образование неважно. Только 4 священника с семинарским образованием, прочие окончили духовное либо начальное училища или домашнего обучения. Они плохо знакомы с богословием. Мне приходилось с некоторыми беседовать на религиозные темы и многие оказались профанами даже в простых вещах. Недостаток духовного образования плохо отзывается и на религиозных убеждениях духовенства (некоторые халатные в профессиональных отношениях к своим обязанностям)» [6, с. 37].

У наступныя гады канфлікт паміж архірэем і мясцовым духавенствам не згасаў. Так, у сваім пісьме Беларускаму Сіноду Іаан пісаў: «Служу я церкви около полстолетия, не было того, чего я сподобился в Полоцке из-за провокаций низкопробных людей. 25 лет я служил благочинным и при строгом епархиальном режиме выходил неопороченным, и духовенство ко мне благоволило. А тут на старости лет выходит как будто переродился и сделался корыстолюбцем и беспринципным самолюбцем» [6, с. 1].

17 ліпеня 1933 г. у Віцебску адбыўся епархіяльны з'езд. На ім было вырашана зноў аднавіць епархіяльнае ўпраўленне, а таксама было прынята рашэнне аб скасаванні Полацкай і Аршанскай епархій, далучыўшы іх да Віцебска. На Віцебскую кафедру быў абраны Сергій Дабрамыслаў, які ў 1927–1928 гг. узначальваў Полацкую абнаўленчую епархію. У выніку аб'яднання прыходы епархіі ў новых межах былі падзелены на тры благачынні з 20 царквамі: Віцебскае, Полацкае і Дрысенска-Асвейскае. Прычым Полацкае благачынне налічвала 9 цэркваў. У самім Полацку функцыянавалі два абнаўленчыя храмы – Свята-Духаў сабор і царква Святога Апостала і Евангеліста Іаана Багаслова [7, с. 84–85]. Дрысенска-Асвейскае благачынне налічвала 7 храмаў [7, с. 3].

Такім чынам, абвясчэнне Полацкай абнаўленчай епархіі ў 1926 годзе было абумоўлена паслабленнем абнаўленчага руху на тэрыторыі Віцебскай абнаўленчай епархіі. Кіраўніцтва Віцебскай епархіі і Беларускаму Свяшчэннаму Сіноду звязвалі гэта з раз'яднанасцю прыходаў епархіі на вялізнай тэрыторыі.

Рэарганізацыя полацкай кафедры і далучэнне яе да Віцебскай абнаўленчай епархіі не спыніла далейшы ўціск з боку дзяржавы. У 1937 годзе былі зачынены апошнія дзеючыя храмы Полацка. Малітоўнае і літургічнае жыццё ў Полацку працягвалася праз патаемнае здзяйсненне набажэнстваў і абрадаў.

Спіс літаратуры і крыніц

1. Маракоў, Л.У. Рэпрэсаваныя прываслаўныя свяшчэнна- і царкоўнаслужыцелі Беларусі 1917–1967: энцыклапедычны даведнік у 2-х тамах / Леанід Маракоў – Мінск: Беларускі Экзархат, 2007. – Т. 2. – 464 с.
2. Нацыяльны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ) – Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 4125.
3. Нацыянальны гістарычны архіў Рэспублікі Беларусь у г. Мінску (НГАБ). – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 216.
4. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 315.
5. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 396.
6. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 501.
7. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 567.
8. Шиленок, Д. Из истории Православной Церкви в Белоруссии (1922–1939) / Д. Шиленок. – М.: Крутицкое подворье, 2006. – 218 с.